

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Dikten finns i den bökiga dagen och i skorstenen som spyr

Möller-Sibeliuss, Anna

Published in:
Horisont

Published: 01/01/2023

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Möller-Sibeliuss, A. (2023). Dikten finns i den bökiga dagen och i skorstenen som spyr: Om Wava Stürmer och poesins aktualiserande förmåga. *Horisont*, (2), 17-21. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202401122485>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Dikten finns i den bökiga dagen och i skorstenen som spyr

Om Wava Stürmer och poesins aktualiserande förmåga

Anna Möller-Sibelius

Jag läser i tidningen att ryska soldater super för att klara av att döda civila i Ukraina, det går lättare då. Det är tidig morgon, ingen annan i familjen har vaknat än och jag tänker att jag hellre hade betraktat den vita kylan på träden och grannhuset utanför köksfönstret och funderat vidare på Wava Stürmers poesi. Knappt hinner man vakna så kastas dödandet rakt i ansiktet på en. Ändå inser jag förstås att om det är någon poet som inte skulle vika ihop tidningen och tänka på annat så är det hon. "Att sitta på trappan / ensam i sommarflödet / är att sitta mitt inne i en dikt", skriver hon i den dikt som jag fäst mig vid allra mest och som också var dagens program för mig; det var den jag skulle tänka på, samla mig kring, försöka säga något om. "Dikten i oss" heter den och finns i samlingen *Solblåst* från 1980. Dikten börjar på en lusthustrappa, i den sommarvärme jag verkligen längtar till nu i mars när vintern biter sig fast längre än vanligt och mobilen meddelar att temperaturen är -17 grader.

Att sitta ensam på trappan i sommarflödet... ja, det är ju diktens traditionella idylliska tillstånd som vi sedan länge lärt oss misstro men kanske därför inte slutat älska, och som inte minst Wava Stürmers samhällsengagerade poetgeneration problematiserat. Men Stürmer skulle inte vara så intressant om hon bara avisat diktens lycka, om hon inte så envetet hade försökt hitta förbindelserna mellan lycka och lidande, tillit och trauma och själv undrat över dem, över samtidigheten i allt. Just det ordet är också titeln på hennes diktsamling från 2011, *Samtidigt*, och ett tema hon återkommer till: "Samtidigt som hon dränkte sin sorg i brunnen / samtidigt frossade andra / skrattade så de kiknade, älskade, njöt. / Dog. Mördades. Kramades om. / Våldfördes om och om igen. Svalt. / Svalt. Smektes. Övergavs. Ratades. / Bedrogs. Älskades. Dräptes. / Älskade så att solen började dansa. / Samtidigt." Dikten bara räknar upp, radar efter varandra handlingar och händelser med så olika känslomässig och etisk valör att man känner sig illa berörd och tycker att det inte går ihop. Vad blir det för en absurd helhet av alltsammans? Och vad ska vi tänka om vår egen situation, vår delaktighet och vårt ansvar för andras öden och världen i stort? Om vi råkar leva i fred och lugna förhållanden och ha möjlighet att, till exempel som jag, fundera på diktens etik?

Stürmer lämnar frågorna öppna i sin tematisering av samtidigheten men gör ändå mer än så. Det blir särskilt tydligt i *Därför att ljuset* (1967) där hon funderar över sin egen förankring i den

österbottniska slätten och staden Jakobstad och vilket samband det har med andra människor på annat håll: "I denna stad lever människor. / På en annan slätt i andra städer / lever människor. / Och detta är alldeles för enkelt, / och detta är mycket för svårt / för någon att riktigt fatta. / Men längs långgatorna går en drömmare / längs tvärgatorna en gammal skald, / medan man sover." Den gamla skalden är en personifikation av lyriken, vilket på ett obestämt sätt ger ett lugnande svar, utan att upphäva eller överskrida den obegriplighet som ligger i själva sakernas tillstånd. Dikten som fenomen, som konstform är alltså något slags lösning i sig, men vad ska det betyda, egentligen? Om vi utgår från att diktens slut inte är ett retirerande i esteticism, en lyrisk avledningsmanöver från ett alltför svårt filosofiskt problem så måste det gå att komma vidare. Så nyktert konkret och så modigt rakt på sak som Stürmer överlag skriver kan jag inte tro att hon skulle låta ämnet landa i allmän skönskrivning. Jag tror att man kan få klarare besked, att hon far efter något som tanken kan följa en bit till.

Sommarflödet på trappan, det var där vi började. Låt oss återvända dit. Redan titeln anger att dikt är något som finns i oss. Den finns i sommarsittandet på trappan, den är synonym med hela den situationen. Och därifrån rör den sig vidare, expanderande mot allt fler till synes oförenliga element. Dikten finns med "i bilen när du åker bort / finns i händernas grepp om ratten / i viljan att styra / att veta väg och välja." Från det rofyllda ögonblicket på trappan fortsätter dikten alltså med på en bilfärd som ter sig både faktisk och symbolisk, som om också detta var en inkorporerad konkret och existentiell situation där frågor om den moderna människans frihet, val och kontroll aktualiseras. Och Stürmer går vidare i sin utveckling av temat genom parallellismer som inte ligger alldeles nära varandra motiviskt men som ändå bildar en verklighetstrogen helhet: "Dikten finns i den bökiga dagen / i långtradaren med släp / där vagnen kan lossna just nu / och ramma oss. // Finns i skorstenen som spyr och spyr / som föder och föröder oss. / Finns i en färja som fraktar / de bortdrivna, men ständigt längtande." Det behöver inte sägas att det som anaforiskt manas fram genom likadana radinledningar är igenkännbart för den som läser dikten över fyrtio år senare. I den synekdochiska skorstenen (en retorisk bild där helheten representeras av delen) kan vi tydligt nog se vårt ekonomiska system som exploaterar naturresurser, förstör växt- och djurarters livsmiljöer och riskerar mänsklighetens egen hälsa och framtid. I färjan som fraktar de bortdrivna kan vi se flyktingars desperata försök att ta sig till Europa över Medelhavet för att slippa politisk förföljelse, fängelse, tortyr och död. Till exempel.

Men vad menar Stürmer med att dikten finns i allt detta? Vad betyder det att dikten finns i skorstenen och färjan med flyende? Att dikten inte kan väja för det ångestväckande, hotfulla och orättvisa och bara sitta i fred på sin sommartrappa är ju uppenbart, men det som Stürmer verkar säga är något mer än att vi måste våga konfrontera den nöden. I slutet av dikten adresseras ett du som då och då antas besöka "de stilla källorna", precis som jaget. Vilka dessa källor är förklaras inte

närmare men de associeras med en gammal trädgård. Jaget hänvisar till den gemensamma erfarenheten att uppsöka denna plats men pekar också på grinden som leder ut ur trädgården och på nödvändigheten att gå vidare. På det viset kan ett samtal "mellan ett jag och ett du" fortsätta. Visionen om en sådan kommunikation framförs som en vädjan, som ett "visst tror också du?". Och upprepande den frågan avslutas dikten i en syntetiserande appell och i ett allomfattande hopp: "Visst tror du / att det ännu är något att göra / för jorden och grönskan / för människorna och älven / i sin ständiga rörelse / för dikten i oss?"

Det som jag börjar fundera på är hur "dikten i oss" kan leva och verka om dikten inte har någon plats, funktion eller mening utanför oss, i vårt samhälle. Visserligen ordnas det bokmässor, litteraturfestivaler, poetry slam och olika evenemang och utan tvekan pågår viktigt kulturellt arbete på många håll. Men för hur många och med vilken genomslagskraft? Och med vilken avsikt, hur mycket är kommersiellt betingat? En annan morgon vid frukostbordet läser jag Peter al Fakirs krönika i *Hufvudstadsbladet* om samtidens bokbål. Han menar att återvinningscentralerna översvämmas av böcker som dumpats av bibliotek, förlag och privatpersoner och att böckernas värde idag består i potentialen som returpapper och fjärrvärme. Böckers innehåll intresserar inte och som tingestar är de bara till besvär för den som vill följa minimalistiska inredningstrender och skapa chica avskalade ytor med någon enstaka detalj. Han skriver att förstörandet av böcker för tankarna till "fascism, inskränkthet och kulturskymning", men framhåller också att litteraturen delvis övergått i andra medieformer, det finns ju ljudböcker och läsplattor. Men ändå. Helt ur luften tagen är knappast Fakirs oro över att litteraturen (och poesin i synnerhet, skulle jag vilja tillägga) körs över av annat i samhället som värdesätts högre.

Någon dag innan jag läste Fakirs krönika råkade jag av en tillfällighet, på jakt efter en annan bok, få syn på filosofen Hans Larssons *Poesiens logik* (1899) bland de öppna bibliotekshyllorna på min arbetsplats. Gunnar Björling var influerad av Larsson och Hans Ruins bok *Poesiens mystik* anspelar mer eller mindre antitetiskt på Larssons. Så mycket mer visste jag inte, och av en impuls plockade jag boken på mig. Fakirs text om bokbålen fick mitt slumpartade val att te sig betydelsefullt i sig redan innan jag hade läst boken, och fyllde mig med tacksamhet över att inte alla bibliotek rensar ut sina gamla bestånd. Men sedan började jag läsa, och fast det ligger över ett sekel och en i grunden förändrad konstsyn mellan Larssons tid och vår tyckte jag att han lyfte fram sådant som vi behöver påminna oss om och återerövra. Jag tyckte också att hans tankar kommunicerade med Wava Stürmers poetik och hennes begrepp (om man kallar det så) *dikten i oss*.

Enligt Larsson har känslor en teoretisk grund: om känslan skiftar så gör våra föreställningar det också. Bokens titel har med denna rationella, logiska utgångspunkt att göra, med idén att en omsorgsfull empirisk metod snarare är vägen till mystiken än dess motsats. Verkligheten är mystisk nog, liksom. Hursomhelst har poesin särskilt goda möjligheter att nå våra känslor och

därför också våra föreställningar. "Livets totaluppgift", som Larsson kallar det, ligger i att *aktualisera* det som är väsentligt. För att kunna skilja mellan det som är väsentligt och tillfälligt krävs omdöme. Det sorgliga i enskildas liksom i mänsklighetens liv har att göra med oförmågan att göra den aktualiseringen. Vi kämpar med dvalan och glömskan och har svårt att samla oss till den ansträngning som skulle behövas för att hålla föreställningar om allt som är svårt, såsom orättvisor i världen, aktuella. Sömnigt gnuggar vi våra ögon och orkar inte vakna. På det viset sviker vi den totaluppgift som håller oss i livets centrum och från vilken en intuitiv överblick eller syntes är möjlig. Den här bristen är teoretisk såtillvida att den baseras på föreställningar, men poesin har alltså de rätta förutsättningarna att väcka känslor och förändra tankar.

Med Larssons terminologi kunde man då förstå Stürmers samtidighetstema som ett försök att aktualisera sådant som vi i normala fall inte orkar ta till oss känslomässigt. Det kan handla om klimatförändring och flyktingproblematik eller om den skakiga grunden för vår egen existens, att vi kan krocka med en lastbil en vardag under en vanlig bilfärd. Genom poesins sätt att lägga fram dessa fakta som vi alla känner till men helst glömmer blir det möjligt att uppfatta realiteterna på ett annat sätt. Genom konstens egen skönhet (Stürmers anaforer, synekdoker, alliterationer, rytmicitet och så vidare) framställs verkligheten inte förskönad utan sannare, vilket får oss att se – och känna av – vad som är väsentligt. Poesin för oss närmare livets centrum och upprättar kontakt med dikten i oss. När Stürmer i någon mening likställer älskandet och dödandet, övergreppen och ömheten så är det såklart inte för att nihilistiskt visa att allt går ut på ett och att ingenting spelar någon roll. Hon gör det för att aktualisera det som faktiskt finns och som ett försök till en allmän överblick av mänsklighetens förehavanden. Det blir en syntes full av frågor och fallerande mellanled – men hur skulle det kunna vara annorlunda? Själva syftningen är ändå syntetiserande. Och till allt det som faktiskt finns hör också "dikten i oss", ett slags etisk position som med nödvändighet måste bli en bildlig utsaga mindre konkret än den om spyende skorstenar.

"Jag vill ha en själ / den får gärna häcka i mitt hår / tillsammans med sömnens fågel / som lyfter varje gång det dagas", skriver Stürmer i *Vindarnas gräns* (1993) och den utsagan kan betraktas som ett annat sätt att försöka säga något om dikten i oss. Dikt har med själen att göra och med sömnens fågel, som i Stürmers poesi för människan närmare livets centrum och inte in i de perifera tillfälligheternas avtrubbande dvala. Larsson använder sömnmetaforik på ett nästan motsatt sätt än Stürmer, men jag tror att de är ute efter samma sak. Stürmers ord om själen får mig att tänka på en dikt av Eva-Stina Byggmästar i *Nattmusik för dagsländor* (2019) där hon skriver: "Sen frågar de var det gör som mest / ont och jag säger själen – och de ber / mig peka var i kroppen den sitter." Kanske häckar den i håret som hos Stürmer och är rörlig som en fågel! Det är på sitt sätt ett rimligt svar på frågan var själen sitter, eller dikten eller vad vi ska kalla detta undflyende men reella som finns i kroppen och i världen.

Om dikten i den här etiska meningen ofta tycks saknas i världen så kanske det beror på att vi inte får syn på den. Om de ryska soldaterna i Ukraina hade orkat se de civila fienderna som en relation mellan ett jag och ett du hade de inte kunnat döda. För att slippa detta enkla faktum måste de berusa kroppen så att föreställningarna om vad situationen på ett existentiellt plan handlade om och de känslor som var knutna till deras intuitiva förståelse, kunde skingras. Den förkroppsligade dikten i dem reagerade med motstånd, men den yttre situationen verkade tvinga dem att avaktualisera vad de rent fysiskt visste var rätt. Enligt Larsson är konstnärens uppgift att se det sköna oavsett vilket ämne som behandlas, "Kristusögat är skönt, även när det betraktar synden." Jag tycker att Stürmer ser på världens ohyggligheter just så, och styrker läsaren i att göra detsamma. Om vi än lever i ett samhälle där böcker betraktas som avfall, själen som en anakronism och våra medmänniskor som fiender i krig har vi ändå ansvar för att förstå vad saken ytterst gäller. Vi behöver uppfatta den poetiska logik som är urskiljbar och fysiskt närvarande i vårt enskilda livs alla tillfälligheter. Vi behöver ha kontakt med dikten i oss.